

CSEPELY ESZTER

Bolívia 200 éve

Konzulens: Vigvári Gábor

Absztrakt

Egyetemi tanulmányaim alatt sokat hallottam fejlődő országokról. Kíváncsi lettem mi alapján különböztetjük meg a fejlődő és a fejlett országokat. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják egy ország fejlettségét és e tényezők hogyan hatnak egymásra. Daron Acemoglu munkássága alapján egy modellt állítottam fel, melynek lényege, hogy a gazdasági fejlettséget az intézményrendszerek határozzák meg: a választási rendszer, a társadalom szerkezete, vagy a piac. Ha ezek képesek a megújulásra, arra hogy „befogadóvá váljanak” az ország jó úton halad.

De egy modell önmagában nem ér semmit, így egy nagyon távoli, de annál érdekesebb ország, Bolívia gazdaságát vizsgáltam meg ennek segítségével. Latin-Amerika egyre fontosabb helyet tölt be a világ gazdaságában, ezért tartom fontosnak, hogy megismerjük országait. Célom, hogy bemutassam a bolíviai gazdaság jelenlegi helyzetének kialakulását és a néhány előtt elálló megoldandó feladatot.

Kulcsszavak: gazdasági fejlődés, pozitív körfolyamat, de facto vagy de jure hatalom, alkotmánymódosítás, földreform, államosítás

Bevezetés

Mire gondolunk, ha azt halljuk, társadalmi felelősségvállalás? Nekem ilyenkor az jut eszembe, hogy nem értem pontosan a kifejezést. Mi az, hogy felelős vagyok? Miért, kiért, milyen szinten, melyik tetteimmel? Aztán, hogy mi is az a társadalom és melyik társadalom az, amire nekem gondolnom kell, amikor megteszek valamit?

Dolgozatomban az utóbbi kérdéskörre fókuszálok. Úgy gondolom, hogy meg kell ismernünk különböző társadalmakat ah-

hoz, hogy felelősen cselekedhessünk. Egy olyan fejlődő országról fogok most írni, ami nagyon messze van tőlünk, mégis úgy gondolom, érdemes megismerni. Magyarország számos olyan nemzetközi szervezetnek (ENSZ, Európai Unió) tagja, akik különböző módon segítséget nyújtanak fejlődő országoknak, így Bolíviának is. Ahhoz, hogy ez a segítség a legjobb formában érkezzon, ismernünk kell a gazdaság és a társadalom helyzetét, milyen téren van szükség ránk, „fejlett országokra”.

Mindannyiunk érdeke, hogy egy olyan világban éljünk, ahol a társadalmi egyenlőtlenségek kisebbek és a javak elosztása igazságos. Hogy ez megvalósuljon, együtt kell működnünk és meg kell ismernünk a világot, ami körülvesz minket.

A gazdasági fejlődésről

FOGALMAK TISZTÁZÁSA

A gazdasági fejlődés fogalmát sokszor halljuk és használjuk, de csak ritkán gondolunk bele, mit is jelent pontosan. Jelen téma szempontjából azonban elengedhetetlen, hogy definiáljuk a kifejezést és elkülönítsük a gazdasági növekedéstől.

A gazdasági fejlődés szorosan kapcsolódik a gazdasági növekedéshez, de a kettő nem egy és ugyanaz. A növekedés fogalmához valamilyen mennyiségi változás kapcsolható (pl. magasabb GDP), a fejlődés pedig sokkal inkább valamilyen minőségi jellemzővel (pl: megfelelő életszínvonal) írható le. A mennyiségi változás átválthat minőségi változásba, de ez fordítva már nem igaz. Vagyis a gazdasági növekedés – a Világbank meghatározása alapján a GDP növekedése – átalakulhat gazdasági fejlődéssé, de a folyamat nem játszódhat le fordítva.¹

Dolgozatomban a gazdasági fejlődésre M. Todaro és S. Smith által leírtakat fogom használni. Szerintük a gazdasági fejlődés egy több dimenziós folyamat, ami változást okoz a társadalmi struktúrákban, a népesség attitűdjében, a nemzeti intézményrendszerben, miközben a gazdasági növekedés gyorsul, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkennek, és a megszűnik a szegénység.²

¹ VILÁGBANK: *Glossary*. Világbank [Online], 2013/a

² TODARO, M. P., SMITH, S. C.: *Economic Development*. X. kiadás, Harlow, Anglia, 2009, Harlow: Pearson Education

Itt szeretném felhívni a figyelmet a nemzeti intézmények ki-fejezésre. A fogalom jelentősége abban rejlik, hogy a gazdasági fejlődés változást okoz az intézményrendszerekben és fordítva, az intézményrendszerek megváltozása is hatást gyakorol a gazdasági fejlődésre. A következő alfejezetben bemutatandó elmélet a társadalmi képződmények ezen különleges és összetett szerepét fogja vizsgálni.

AZ INTÉZMÉNYI FEJLŐDÉSELMÉLET

A fenti definíció tükrében kiválóan alkalmazható egy a közel-múltba felállított elmélet. E szerint az intézményrendszerek változása és az azokban lévő különbségek okozzák az eltéréseket az országok közötti gazdasági fejlődésben. A továbbiakban North értelmezését használom az intézmény szó használatakor. Ennek alapján az intézmények az emberi játszmák formálói (szabály-zói), mivel a társadalmi interakciókat emberek által kialakított szabályok közé szorítják.³

Az, hogy egy adott országban milyen intézményrendszer alakul ki, nem mindig a többségi társadalmon múlik. Lényegét tekintve az alakít ki intézményrendszereket, akinek a legtöbb politikai hatalma van. Ezért is fontos kérdés, hogy a társadalom mekkora hányada és milyen formában vehet részt a politikai életben.⁴

A hatalom elosztásának szempontjából alapvetően kétféle rendszert tudunk megkülönböztetni: diktatúrát és demokráciát. (Ezek természetesen nem léteznek tiszta formában.) Míg a diktatórikus hatalom gátolja a gazdasági fejlődést azáltal, hogy az ország egyetlen uralkodója önkényesen irányítja azt, addig a tökéletes demokrácia előbb-utóbb kaotikussá válik az emberek sokfélesége miatt.⁵

A két véglet között számos variáció létezik. Ideális esetben a társadalom legnagyobb részét bevonják a politikai döntéshozatal bizonyos folyamataiba, ezáltal részt vehetnek az intézmény-

³ NORTH, D. C.: *Institutions, institutional change and economic performance*. I. kiadás, Cambridge, Anglia, 1990, Cambridge University Press

⁴ ACEMOGLU, D., ROBINSON, J. A.: *Why nations fail*. I. kiadás, USA, 2012, Crown Publishing Group

⁵ PLATÓN (é.n.): Állam. In: PACZOLAY, P., SZABÓ, M.: *Az egyetemes politikai gondoskodás története*. Szöveggyűjtemény, 1999, Rejtjel Kiadó

rendszerek alakításában, míg más esetekben egy szűk elit irányítja az országot. A szűk irányító réteget – akár csak a diktátort – nem felügyeli, vagy ha felügyeli is, de nem szankcionálja más hatalom. Ezáltal kérdésessé válik a társadalmi és gazdasági javak eloszlása és a tulajdonjogokra vonatkozó szabályok tiszteletben tartása. E tények pedig gátolják a gazdasági növekedést, például az alacsony befektetési kedv révén a magas tranzakciós költségek miatt.⁶

Fontos továbbá megkülönböztetni de facto és de jure hatalmat. Utóbbi a törvényes úton megszerzett hatalomra utal, ami azonban nem biztosan jelenti azt, hogy a tényleges irányítás is a de jure hatalommal rendelkező csoport vagy személy kezében van. Sok esetben jut valaki de facto hatalomhoz, azaz valamilyen módon több hatalommal rendelkezik, mint a hivatalosan irányító réteg, és a háttérből ugyan, de ő mozgatja a szálakat.

Ahhoz, hogy a hatalom eloszlásában változás következzen be, időre van szükség. Egyrészt az átalakulás megvalósulhat úgy, hogy a hatalmon lévő elit ígéretet tesz bizonyos törvényi előírások, szokások stb. megváltoztatására – de ennek sikeressége kérdéses az ellenőrző hatalom gyengesége vagy hiánya miatt.

Másrészt kivásárlással is történhet változás – ez pedig ott kérdőjelezhető meg, hogy azok, akik a tranzakciót végrehajtották, a közeljövőben ugyanakkora hatalomhoz jutnak-e. E kisebb változások révén a gazdaság nagyon lassan fejlődhet csak, hiszen a hatalmon lévők arra töreksenek, hogy privilégiumaikat és jólétüket megtartsák.⁷ Az intézményrendszer gyors átalakulásához radikális változásra van szükség. Ilyen radikális változás volt például az Angol Polgári Forradalom.

Hogy egy intézményrendszer a gazdasági fejlődés motorja legyen, azt kell vizsgálnunk mennyire kizáró vagy épp befogadó módon működik. Kizáró intézményrendszer alatt itt azt értem, hogy az állami ellenőrzés szerepe indokolatlanul nagy, illetve az ország ügyeinek döntéshozatalába való beleszólás joga nem széles körű. Ezzel szemben a befogadó intézményrendszerekkel

⁶ BANDEIRA, P.: Instituciones y desarrollo económico. Un marco conceptual. *Revista de Economía Institucional*, 2009. 11. évf. 20. szám, 355-373. o.

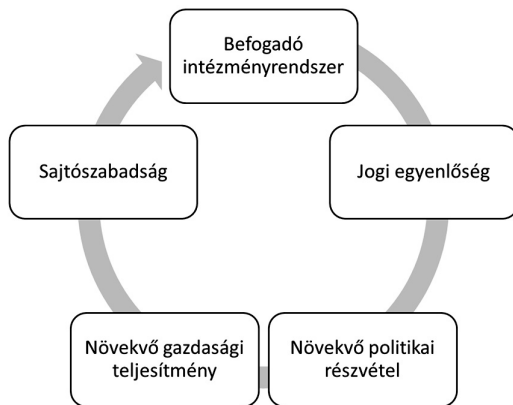
⁷ ACEMOGLU, D., ROBINSON, J. A.: *Why nations...*

rendelkező országokban magas a jogbiztonság és kiszámítható a kormányzás.⁸

Tudnunk kell azonban, hogy a befogadó intézményrendszerek nem alakulnak ki maguktól. Valamilyen konfliktusos helyzetre van szükség a változáshoz. Ez lehet például a hatalmi ágak megosztásával vagy a szervezeti jogokkal kapcsolatos valamilyen vita. Vegyük példának

a választójogot: ahol a kiindulási pontban eleinte csak egy szűk réteg szavazhat. Az első bővítéseket újabb bővítési követelések követik, míg meg nem valósul az általános választójog kiterjesztése a hatalom előtti egyenlőség elvének megfelelően. Azáltal viszont, hogy egyre többen jutnak jogokhoz, a hatalmat gyakorlók felelőssége is nő – több embernek tartoznak, akik ha nem érzik megfelelőnek az intézkedéseket, felléphetnek ellenük (pl. népszavazási kérelemmel, tüntetéssel). Azaz a törvények ereje növekszik. A döntéshozatal tehát úgy alakul, hogy többek érdekeit veszik figyelembe, ami a javak egyenlő(bb) elosztásához vezet. A javak egyenlő(bb) elosztásával párhuzamosan a gazdasági aktivitás is változik. Eltűnnek olyan kevésbé hatékony (és sokszor jogellenes) formák, mint a rabszolgaság vagy a monopóliumok. A befektetők egyre nagyobb biztonságban érzik magukat, nő a befektetői kedv, így előbb-utóbb a termelékenység is. A munkahelyteremtés révén pedig a társadalmi jólét is magasabb lesz.

A demokratizálódási folyamat utolsó pillére pedig talán a sajtószabadság. A szabad sajtó ereje hatalmas, hiszen az egyszerű



1. ábra. Befogadó intézményrendszerek

Forrás: saját elkészítés Acemoglu-Johnson-Robinson 2005 alapján

⁸ ACEMOGLU, D., JONSHON, S., ROBINSON, J. A.: *Institutions as a fundamental cause of long-run growth*. In: AGHION, P., DURLAUF, N. S. (szerk.): *Handbook of Economic Growth*, I. kiadás, USA, 2005, Elsevier B.V.

polgárok innen értesülnek a fontosabb döntésekről, ezért fontos, hogy független információk alapján hozzák meg saját döntéseiket, amikor részt vesznek a hatalom gyakorlásában (pl. szavazások alakalmával). Továbbá a sajtó mint külső szemlélő, sokszor hívja fel a figyelmet a működő rendszer veszélyeire.

Mint láthatjuk a befogadó intézményrendszer kialakulása egy körfolyamat, vagyis egymást erősítik benne a tényezők. Ezzel szemben, aki nem tud elindulni e folyamat mentén, az ördögi csapdába kerülhet. A befogadó rendszerek egyre befogadóbbak, a kizáróak pedig egyre kizáróbbak lesznek. A hatalmon levőknek érdekükben áll, hogy privilégiumaikat fenntartsák, erősítve ezzel a kizáró intézményrendszereket. A hatalom ugyanazok kezében marad, vagy ha mégis máshoz kerülne, az nem tudja megszilárdítani azt vagy ugyanúgy önkényesen kormányoz tovább. A forradalmak egy idő után polgárháborúkká alakulhatnak, ami még nagyobb károkat tud okozni, mint a kizáró intézményrendszerek. Ilyen helyzetben az összefogás az egyetlen lehetőség egy ország számára, hogy pozitív irányba fordítsa a körforgást.⁹

A kizáró intézményrendszerek gátat szabnak a gazdasági fejlődésnek, szemben a befogadóakkal. A befogadó intézményrendszerek pedig ugyanúgy segítik a gazdasági fejlődést, mint ahogy a folyamaton belüli részfolyamatok egymást.

BOLÍVIA FEJLŐDÉSE

A következő fejezetben a korábban megismert szempontok alapján fogom a bolíviai gazdaságot vizsgálni. Annak a körnek a mentén fogok haladni, ami az 1. ábrán látható. Így először az ország történelmét és hatalmi viszonyainak alakulását, majd a jogi környezetének helyzetét fogom vizsgálni, különös tekintettel a politikai változásokra. Ezt követi a kialakult társadalmi viszonyok és a gazdasági tevékenység bemutatása.

Ugyan a modell alkalmazása során felmerülhet bennünk a kérdés, hogy tulajdonképpen kik is a fejlődés nyertesei. Bolívia társadalma meglehetősen heterogén, azaz nem egyértelmű, hogy kiknek javul a helyzete. Sok szereplő szemszögéből megközelít-

⁹ ACEMOGLU, D., JONSHON, S., ROBINSON, J. A.: *Institutions as a fundamental...*

hető a probléma, most vizsgáljuk a helyzetet egy „nyugati ember” nézőpontjából.

A LEGFONTOSABBAK BOLÍVIÁRÓL¹⁰

Bolívia a dél-amerikai kontinens észak-nyugati részén helyezkedik el. Az országnak hat szomszédja van: Chile, Argentína, Paraguay, Brazília, Peru és Kolumbia. A velük való kapcsolata változó: bizonyos esetekben az együttműködés a meghatározó, más országokkal viszont területi vitája van.¹¹

Bolívia lakosságát tekintve egy fiatal országnak mondható. Kicsivel több, mint 10 millió lakosának kb. fele 25 évnél fiatalabb. Az etnikailag változatos országban a népesség száma gyorsan nő (átlagosan évi 1,6%-kal). E növekvéssel pedig sem az oktatási-, sem az egészségügyi rendszer nem tudott és nem is tud lépést tartani. Itt a legalacsonyabb a várható élettartam Latin-Amerikában, és a lakosság 51,3%-a él a napi 2\$-os létminimum alatt. A problémát súlyosbítja, hogy a földrajzi viszonyok miatt a vidéki területek egy része nehezen megközelíthető és így a különbségek vidék és város között is hatalmasak. Az országban lévő társadalmi egyenlőtlenségeket jól szemlélteti az 58,2-es Gini-indexe.

Jövedelmeit tekintve az ország egy főre jutó GDP-je 2012-ben 5000 USD/fő volt. Ez a szám folyamatosan nő, de még így is nagyon alacsony világviszonylatban. Az ország e tekintetben is utolsó a kontinensen, a világon pedig a 156. helyet foglalja el. Bolívia termelési szektorát vizsgálva is felfedezhetjük a fejlődő ország jegyeit. Termelésének nagy hányadát (13,6%) adják mezőgazdasági termékek: szója, kukorica, kokalevél, dohány és cukornád. Ipara (38,1%) inkább nyersanyag-kitermelésre fókuszál, Bolívia legfontosabb exportterméke a földgáz, de nem szabad megfeledkeznünk a fémérc bányászatról sem. A szolgáltató szektor a GDP 52%-át adja, de a lakosság nagyobb része az előbb említett mezőgazdaságban vagy iparban dolgozik.

Legfőbb kereskedelmi partnerei a szomszédos országok. Exportcikkeinek – földgáz, nyersolaj, szója – elsődleges felvevőpiaca Brazília, Peru és Argentína, továbbá jelentős kereskedelmet

¹⁰ CIA – WORLD FACTBOOK: *Bolívia*. CIA [Online], 2013

¹¹ BBC: *Bolívia: Morales criticises Chile over sea and soldiers*. BBC [Online], 2013

folytat az Egyesült Államokkal is. Importja főként feldolgozott termékek behozatalát jelenti: kész autók, repülőgépek és feldolgozott kőolaj. E termékek java Chiléből érkezik, követi Brazília, Argentína és az Egyesült Államok.

A gyenge infrastrukturális viszonyok, a képzetlen munkaerő és a politikai bizonytalanság miatt a befelé irányuló közvetlen külföldi befektetések aránya alacsony. Azonban maga Bolívia sem keresi a külföldi lehetőségeket – gazdaságának növekedését főként a kőolaj és a földgáz kitermelésével, belgazdaságának fejlesztésével képzei el.¹²

INTÉZMÉNYEK A TÖRTÉNELEMBEN

Bolíviát a spanyol gyarmatbirodalom részeként ismerhették meg az európaiak. A Spanyol Birodalom nemcsak nemesfémforrásként tekintett az akkori nevén Felső-Perura, hanem jelentős adóbevétele is származott a térségből. Hogy ezen bevételeket behajtsák jól szervezett közigazgatási rendszert alakítottak, amely a hagyományos indián társadalmi szervezetet szinte teljesen eltüntetete. Az alkirályságok királyait a mindenkori spanyol uralkodó nevezte ki, de a területi egységek vezetőit a coregidorokat a nép választotta. Az államigazgatás bővülésével párhuzamosan egyre több telepés érkezett Európából. Ők, a helyi nemesek és hivatalnokok adták a későbbi szúk közép és felső réteget.¹³

A spanyol uralom 1825-ben szűnt meg. Ekkoriban ugyanis az anyaország meggyengült, az országba pedig olyan eszmék jutottak el, mint az egyenjogúság és a hatalommegosztás elve. Augusztus 6-án Simón Bolívar kikiáltotta a független Bolíviai Köztársaságot. Az ország nem mint nemzetállam alakult meg, a lakosságot legnagyobb részt kecsau nyelvet beszélő indiánok, európaiak leszármazottjai, ajmarák és számos más népcsoport alkotta. Ugyanakkor a vezető réteget az európai származású elit jelentette, akik fokozatosan vásárolták fel a hagyományos indián gazdaságokat.¹⁴

A függetlenség megszerzésével azonban nem köszöntöttek be nyugodt és békés évek. Az 1800-as évek második fele gyakorlati-

¹² BALLA, ZS.: *Argentína és Bolívia: szorosabbra fűzött viszony*, 2012, Kitekinő.hu

¹³ VOGEL, D.: *Bolívia: az indiánok és a koka földje*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009

¹⁴ LETENYEL, L.: *Tanulmányok az Andokról*. I. kiadás, Budapest, 2008, TeTT Könyvek

lag hatalmi harcokkal telt. Már 1827-ben egy kisebb felkelés tört ki, melynek következtében módosítani kellett az alkotmányt. Azt az Alkotmányt, ami még nem választotta szét a hatalmi ágakat. (Erre csak 1831-ben került sor.) Az 1830-as években a vezetést főként külpolitikai ambíciók irányították. A hatalomra került Andrés de Santa Cruz az 1830-es években Peru meghódítását tervezte, de terve nem sikerült.¹⁵

Santa Cruz uralma után kb. 45 olyan zavaros év következett, amikor senki nem tudta hatalmát megszilárdítani, vagy folytatni az elődje építő tevékenységeit. Ugyanakkor az időszakban született kereskedelmi és hajózási szerződéseknek köszönhetően az ország gazdasági helyzete javult, de messze elmaradt például Argentínától. Az elnökök folyamatos puccskísérletek közepette próbálták vezetni az országot. Közben Bolívia Chilével az oldalon súlyos veszteséget szenvedett a csendes-óceáni háborúban: elvesztette kikötőit és rézbányáit, ami jelentősen hátráltatta a gazdasági növekedést.¹⁶ Az ország ehhez az eseményhez köti gazdasági lemaradását. Nemrégiben éppen ezen sebek orvoslására fordult az ország a Hágai Nemzetközi Bírósághoz: célja, hogy egykori kikötőit visszaszerezze.¹⁷

A függetlenséget követő több, mint fél évszázadban az ország az európai mintára nem tudta megszervezni önmagát. Nem volt egy olyan uralkodó, vagy párt sem, aki huzamosabb időre békét tudott volna teremteni. Így az államnak nem volt kapacitása olyan fontos ügyekkel foglalkozni, mint a közigazgatás megszervezése, a jogállamiság kialakítása, az ország gazdasági növekedésének előremozdítása és kapcsolatainak építése. Vagyis nem indulhatott el az a körfolyamat, ami befogadó intézményrendszerek kialakulását segítette volna. Miközben az államot a hatalmi harcok kötötték le, addig az ország nyugati részén élő bányatulajdonosok, gazdasági előnyeik révén, de facto hatalomhoz jutottak, és a szegény indián réteg továbbra is kizsákmányolt körülmények között kereste mindennapi betevőjét vagy a mezőgazdaságban vagy a bányákban.

¹⁵ RÉVAI NAGY LEXIKONA: *Bolívia*. In III. kötet, Budapest, 1911, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 483-486. o.

¹⁶ RÉVAI NAGY LEXIKONA: *Bolívia*, 483-486. o.

¹⁷ CZIFRA, D.: *Bolívia Hágához fordult tengeri kijárata visszaszerzéséért*. Kitekintő.hu, 2013

Ezen időszakban az ország erőteljes protekcionista gazdaságpolitikát folytatott (magas vámok és tiltások, főleg a textilipari termékek számára), ettől remélve a gazdaság fellendülését, azonban a befektetések hiánya miatt ez nem következett be. Eközben a környező országok – Chile és Argentína – is akadályozták a bolíviai növekedést, védve ezzel saját privilégiumaikat.¹⁸

A csendes-óceáni háború elvesztése komoly gondot okozott az országnak, ugyanakkor egybeesett azzal az időszakkal, amikor az ezüst világpiaci ára megugrott. Ez lehetővé tette, hogy (végre) nyugodt évek következzenek. A XX. század elején az ón kitermelése is fontossá vált – ebből szerezte az állam a jövedelme legnagyobb részét. Azonban a hatalom még mindig kevesek kezében összpontosult. Az ónbányák legnagyobb részét három nagycsalád birtokolta. Így a lakosság többségét alkotó indián rétegek életkörülményei továbbra sem változtak.¹⁹

1935-ben újabb háborús vereséget szenvedett az ország: a mezőgazdaság szempontjából fontos Gran Chaco területének nagy részét át kellett adnia Paraguaynak. Ennek következtében a bányatulajdonosok hatalma még jobban megerősödött, és 1936 Toro katonai juntája vette át a hatalmat.

Az 1940-es években a választójog kibővítésére indult el a Nemzeti Forradalmi Mozgalom (Movimiento Nacionalista Revolucionario – MNR), ami főként az indiánok körében gyűjtött szimpatizánsokat. Megerősödését tulajdonképpen a '29-es válságnak köszönhette, ugyanis ennek következtében meggyengült ónbányászatból meggazdagodott eddigi vezetők hatalma.²⁰

A párt az '51-es választások eredménye ellenére nem vehette át a hatalmat azonnal. Egy évnek kellett eltelnie, míg végül fegyveres fellépés árán Víctor Paz Estenssoro lett az ország első embere. A párt hosszú ideig, egész 1964-ig uralta a politikát. A korábbi vezetőréteg teljesen eltűnt, így meglett volna az esély arra, hogy az a bizonyos pozitív körfolyamat elindulhasson, de

¹⁸ ANDRÉS DE SANTA CRUZ, militar... (é.n.): *Reorganización y consolidación de la república*, EducaBolivia [Online]

¹⁹ RÓBEL, S.: *Bolívia független fejlődését akadályozó társadalmi és gazdasági tényezők*. Doktori Disszertáció, 1984, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem

²⁰ BAPTISTA GUMUCIO, M.: *Breve historia contemporánea de Bolivia*. I. kiadás, Mexikóváros, 1996, Fondo de Cultura Económica

nem teljesen ez történt. Az új vezetés ugyanúgy kezében tartotta a hatalmat, mint a korábbiak: például államosították a bányákat. Ugyanakkor szélesebb támogatásban részesültek a földművesek, a munkások és ezek érdekképviselői.²¹

A viszonylag stabil időszak végét a bányareform elleni tüntetést, és ezáltal az MNR bukása okozta. A hatalmat Hugo Bánzer szerezte meg véres harcok során. Kormányzása alatt háttérbe szorult az indián földművesek támogatása. A gazdaság sem teljesített olyan jól, mint a korábbi években, ez pedig elfordította a középréteget Bánzertől.²²

A következő nagy változást az 1980-as évek hozták. 1978-ban a választásokat Herán Siles Zuazo nyerte, de tényleges hatalomra kerülését a korábban kormányzó párt – Nemzeti Demokrata Akció (ADN) – elnök utódja megakadályozta. Négy év káosz után végül 1982-ben Siles lett az ország elnöke. Elnöksége éppen a latin-amerikai adósságválságok időszakára esett, és a gazdaság súlyos problémáit (pl. hiperinfláció) nem tudta megoldani.²³

Talán ezért is, de 1985-ben pártja elvesztette a választásokat, és újra Víctor Paz Estenssoro lett az elnök. Ez az esemény azért is fontos Bolívia történelmében, mert ez volt az ország első koalíciós kormánya, illetve ezt a választást tartják az első demokratikus választásnak. A neoliberais gazdaságpolitikák időszaka következett: bevezették a lebegő árfolyamot, ami segített a válság kezelésében, az ország GDP-je növekedésnek indult, de a szegény rétegek életszínvonala nem sokat változott.²⁴

A következő kormány alatt sem változott meg a gazdaságpolitika iránya. Ugyanakkor a kormányzás szempontjából érdekes helyzet alakult ki. Az újabb koalíciós kormányt a baloldali Jaime Paz Zamora vezette, de a háttérből gyakorlatilag a jobboldali ADN kormányozott egy paktum értelmében.²⁵

A '90-es évek elejéig a szegények helyzete továbbra sem ja-

²¹ BAPTISTA GUMUCIO, M.: *Breve historia...*

²² VAN COTT, D. L.: *Bolívia - The Construction of a Multiethnic Democracy*. In WIARDA, H. J. - KLINE, H. F. (szerk.): *Latin American Politics and Development*. Colorado, 2007, West Rewiev Press

²³ CENTELLAS, M.: *Building Democracy in the Central Andes: Bolivia in Comparative Perspective*. 2004

²⁴ CENTELLAS, M.: *Building Democracy in...*

²⁵ CENTELLAS, M.: *Building Democracy in...*

vult, ezért is volt ez az az időszak, amikor az indián-földműves mozgalmak megerősödtek. Két őket képviselő párt is jelentős támogatásra tett szert, noha a parlamentben sokáig nem szereztek többséget. A kormányok a gazdaság fellendítésének reményében privatizációba kezdtek. Így a legfontosabb iparágak hatékonysága némileg javult, de az ország jóléte nem sokkal lett magasabb.²⁶

1997-ben egy új párt is megjelent a választásokon. A koka-termelők és a vidéki földműves indiánok uniója négy helyet szerzett meg a Kongresszusban. E négy hely azért jelentős, mert később e párt kettészakadásával alakult meg a „Movimiento al Socialismo” (MAS), azaz a mai kormányzó párt. A pártszakadás után az Evo Morales vezette szárny egyre nagyobb népszerűséget szerzett a széthúzó ötpárti (MNR vezette) koalícióval szemben.²⁷

2000 környékére világossá vált, hogy az eddigi liberális gazdaságpolitikák nem vezetnek pozitív eredményre. A liberális intézkedések ugyanis igencsak felborították a fizetési mérleg egyensúlyát és nem javították a munkanélküliek (7,5%) helyzetén sem.²⁸ 20 év után változásra volt szükség és ezt a tényt a lakosság tünetéseivel adta a kormány tudtára. Az eddig hatalmon lévő pártok hiába újították meg programjaikat, már nem tudták érdemben képviselni a lakosságot. Egy olyan erőre volt szükség, amely széles társadalmi rétegeket tud megszólítani és a zászlójára tüzi a társadalmi egyenlőtlenségek eltörlését és az ország bevételeinek emelését.²⁹

A 2003-as választásokon Gonzalo Sánchez de Lozada vezetésével az MNR nyert újból, viszont addigra már a parlamentben az indiánok és földművesek képviselői voltak többségben. Az országban a zavargások továbbra sem szűntek meg, egyre több utat vontak blokád alá. A közvélemény nem nézte jó szemmel, hogy az ország ásványkincseit főként külföldi nagyvállalatok termelik ki és azt külföldön értékesítik. Ebben a helyzetben Carlos Mesa alelnök magához vette a hatalmat és népszavazást írt ki a gáz-kitermeléssel kapcsolatban. (E tettek alkotmányossága vitatott.)³⁰

²⁶ CENTELLAS, M.: *Building Democracy in...*

²⁷ VAN COTT, D. L.: *Bolivia – The Construction of...*

²⁸ INDEXMUNDI: *Unemployment Rate*. IndexMundi.com, 2013

²⁹ DÖMÉNY, Zs.: *Bolívia, 2003 az erőszak éve*. In: DÖMÉNY, Zs. (szerk.), *Latin-Amerika balra át?* Budapest, 2004, MTA Politikai Tudományok Intézete, 58-63. o.

³⁰ VAN COTT, D. L.: *Bolivia – The Construction of...*

Carlos Mesa sem tudta az országot sikeresen vezetni, így 2005-ben választásokat írtak ki. Ennek tükrében érthető, hogyan nyerhetett az ajmara családból származó Evo Morales.³¹

A KÉPVISELET PROBLÉMÁJA

Megismervén az ország történelmét, láthattuk, hogyan alakult ki a mai helyzet. Vizsgáljuk most meg, milyen változások következtek a képviseleti demokrácia alakulásában.

Bolívia életében számos alkotmánymódosítás történt, főleg az ország fennállásának első száz évében. A hatalmi ágak szétválasztása viszonylag korán bekövetkezett, azonban a különböző pozíciók betöltése még cenzushoz volt kötve. A kritériumok időről időre változtak, és olyanok voltak, mint életkor, írni-olvasni tudás, katolikus vallás...³²

A választójog alakulását vizsgálva legkorábban az 1880-as rendszerről találtam információt. Ekkor az szavazhatott négyévente, aki tudott írni és olvasni.³³

A választók körét folyamatosan bővítették, míg 1952-ben sor került az első általános választásra. Az általános választójog kiterjesztése, a földreform és az államosítás nem oldotta meg maradéktalanul a képviselet problémáit. A választási rendszer csak részlegesen változott meg, függetlensége továbbra is kérdéses maradt. A pártoknak még mindig túl nagy volt a befolyása: továbbra sem lehetett párton belül egyéni képviselőkre szavazni – hogy ki fog ténylegesen a parlamentben ülni az a párton belül dőlt el, a lista pedig nem volt előre ismert. A '80-as évek demokratizálódási folyamatában az újabb változások értelmében már lehetett egyéni képviselőkre is szavazni és az elnököt is a parlament választotta.³⁴ De a legutóbbi nagy változást 2009 hozta.

Evo Morales megválasztása után sor került az állam „újraalapítására”. Ennek értelmében új alkotmányt dolgoztak ki 2006 és 2007 között. Az új alkotmány elfogadását egy népszavazás eredménye is megerősítette. Számos újítást hozott az alaptörvény, de

³¹ VAN COTT, D. L.: Bolivia – The Construction of...

³² BAPTISTA GUMUCIO, M.: *Breve historia...*

³³ RÉVAI NAGY LEXIKONA: *Bolívia*, 483-486. o.

³⁴ BARR, R.R.: *Another Uncompleted Revolution*. Latin American Politics and Society, University of Miami, 2005

kérdéseket is felvetett az alkalmazása. Lássuk most Jonas Wolff alapján ezeket.³⁵

Elsőként az általános választójog révén a választott parlament egyértelműen legitim hatalomhoz jutott, és kétségtelenül ez az eddigi legrepresentatívabb törvényhozó hatalom az ország életében, ugyanakkor olyan megkérdőjelezhető események történtek az országban, mint a később bemutatandó államosítások vagy az elnök újraválaszthatóságának meghosszabbítása. Továbbá érdekes az is, hogy az indián területeken különleges választókerületeket alakítottak ki.

A választást követően az intézményrendszerekben bekövetkezett változások több tekintetben is komoly nehézségeket okoztak az ország életében. Az új törvények alkalmazása egy időre például működésképtelenné tette a bíróságokat. Ez abból adódott, hogy a régi törvényeket már nem, az újakat pedig még nem alkalmazták. De ez a sajátosság nem csak a bíróságok munkájára vonatkozik.

A bíróságokat azért is emeltem ki, mert feladatuk különösen nehézé vált azért, hogy az eddigiekben európai mintára kialakult kontinentális-jog mellett már az indián törzsek szokásjoga alapján is ítélezhetnek. Ezzel a probléma az, hogy a szokásjog alapján a majdnem teljhatalmú törzsfőnök az, aki dönt – vagyis megvan a lehetőség arra, hogy a törvény előtti egyenlőség ne valósuljon meg.

Végül pedig azt említem meg, hogy az új alkotmány egyértelműen nagy hangsúlyt helyez a kirekesztettség megszüntetésére. A széles rétegek bevonása a politikai életbe üdvözlendő, ugyanakkor a törvény felerősítette a regionális különbségeket. Az összefüggés nem egyértelmű: azzal hogy az indián mozgalmak is bekapcsolódtak a politikai életbe, így a korábbi elitréteg egyre inkább kezd eltávolodni a vezetéstől, és mivel utóbbiak főként a keleti, gazdagabb területek lakói, az eltávolodás révén a regionális ellentétek felerősödnek.

A választások révén egyre szélesebb rétegek jutottak jogokhoz. Bevonásuk a döntéshozatalba segíti a gazdasági fejlődést, ugyanakkor az erőviszonyok átrendeződése óhatatlanul is instabilitást hordoz magában. Az új alkotmány egyértelműen előrelépés a gazdasági fejlődés útján, viszont el kell telnie egy kis időnek, míg

³⁵ WOLFF, J.: *Challenges to Democracy Promotion, The Case of Bolivia*. I. kiadás, Washington, 2011, Carnegie Endowment for International Peace

ezek a törvények letisztulnak (feltéve, hogy nem kerül sor újabb puccsra vagy az ország kettészakadására) és alkalmazásuk széles körben elterjed.

TÁRSADALMI KÜLÖNBSÉGEK³⁶

Eddig láthattuk, hogy hogyan alakultak a hatalmi viszonyok a történelem folyamán és hogy az események milyen módon segítették vagy hátráltatták a gazdasági fejlődést. Most vizsgáljuk meg a társadalmi különbségeket!

A bolíviai társadalmat több szempontból is lehet csoportosítani. Az egyik ilyen szempont lehet a végzett munka típusa és az ebből következő bevételek nagysága. Ez alapján hat rétegbe sorolható az ország lakossága. A leggazdagabb réteget a földtulajdonosok képezik. Az arányuk mindössze 4,1% a lakosságon belül, de a jövedelmek nagy részével ők rendelkeznek. Tulajdonképpen ők a nagybefektetők, vállalatulajdonosok, illetve földbirtokosok.

A maguk 10,8%-ával a szakképzett munkások és diplomások képezik a bolíviai társadalom szűk középrétegét. Az előző réteg mellett ők termelik az ország GDP-jének legnagyobb részét. Ugyanakkor nehéz feladat is hárul rájuk, hiszen ők lennének hivatottak egy hidat képezni a társadalom felső és alsó rétegei között. A középosztály viszonylag jól képviselteti magát különböző civil és politikai szervezetekben – nem véletlen, hogy egészen idáig a felső rétegekkel együtt, gyakorlatilag maguk közül választották ki a képviselőiket, figyelmen kívül hagyva a szegényebb rétegeket.

Társadalmi réteg	Arány	Éves kereset (USD/év)
Városi „földtulajdonosok”	0,40%	2045
Vidéki földtulajdonosok	3,70%	2355
Szakképzett munkások	10,80%	2220
Informális munkások	24,40%	724
Munkások	27,70%	927
Földművesek	33,20%	309

1. Táblázat. A bolíviai társadalom és havi átlag keresetük

Forrás: Saját elkészítés Buzaglo – Calzadilla (2008) alapján

³⁶ BUZAGLO, J., CALZADILLA A.: *La pobreza y las clases: Dinámicas y estrategias en Bolivia*. MPRÁ, 2008. 28750. sz.

A társadalom alsóbb rétegei további alcsoportokra oszthatók. Legnagyobb részük, 33,2%-uk, vidéki földműves, 27,5%-uk a városokban, mint képzetlen munkás keresi kenyerét, a maradék 24,4% pedig az informális munkások csoportba sorolható. Az utóbbi csoportba tartozók közé nagyrészt kézművesek, utcai árusok tartoznak, akik más megélhetési lehetőség hiányában ilyen módon próbálják meg fenntartani magukat. Számukra a felső (de talán még a középfokú) oktatási rendszer is elérhetetlen, a felemelkedés esélye pedig nagyon kicsi. A városi szakképzetlen munkások egy ideig magasabb arányban voltak jelen. A változások a 2000-es évek elején következtek be, amikor is számos állami vállalat elbocsátotta dolgozóit. Így aztán a képzetlen munkások egy része külföldre (főleg Brazíliába és Paraguayba) vándorolt, másik része pedig visszatért a falvakba és újra földműveléssel kezdett foglalkozni.

De nemcsak jövedelmi szempontból csoportosíthatjuk a társadalmat. Körvonalazódik egy kelet-nyugat és egy bennszülött-európai származású ellentét-halmaz is. Ezen ellentétek szoros kapcsolatban állnak egymással. Az ország nyugati területeit főként európai származású ásványkincs-kitermelésből élők lakják (az ország lakosságának 30%-a), míg keleten a kevésbé modern mezőgazdaság a meghatározó és az indiánok leszármazottai is itt élnek (70%). A helyzetet fokozza, hogy az indián törzsek sem egyformák: a legtöbben a kecsuák vannak, őket követik az ajmarák és még – az alkotmány alapján – 34 másik törzs.³⁷

A gazdag nyugati területek bevételei a gáz kitermeléséből származnak, de korszerű mezőgazdasági termelés is folyik itt, jellemzően nagy földbirtokokon. Az ország GDP-jének jelentős hányada erről a területről származik, így nem meglepő, hogy a négy nyugati tartomány autonómiára törekszik. Santa Cruzban, Beniben, Tarijában és Pandoban népszavazást is tartottak a függetlenedés kérdéséről, de az egyébként igenlő eredményt a La Paz-i kormány nem fogadja el.³⁸

A keleti országgrészben ezzel szemben az indián mozgalmak jelentősége nagy. A bennszülöttek egészen a '90-es évekig csak nagyon kis mértékben tudták képviseltetni magukat a közéletben

³⁷ FARIÑAS DULCE, M. J.: *Diversidad étnica e inclusión social en Bolivia*, Fundación Carolina, Madrid, 2008

³⁸ FARIÑAS DULCE, M. J.: *Diversidad étnica...*

és a döntéshozatalban, azóta azonban hangjuk egyre erősödik. Evo Morales megválasztásával pedig a figyelem egyre inkább feléjük fordul – nem véletlen hogy a választásokon éppen a keleti tartományok szavazataival tudott nyerni a MAS.³⁹

Az új alkotmányba számos olyan pont is bekerült, ami az indiánok kirekesztettségének megszüntetésére irányul. Ezek közül talán a legfontosabb az, hogy az országot Bolíviai Többnemzetiségű Államnak nevezi: 36 indián törzset ismer el etnikumként, hangsúlyozza nyelvi és kulturális jogait, valamint nem nevez meg államvallást. Fontos pont továbbá a földosztás is, amit a következő fejezetben bővebben is bemutatok.⁴⁰

Az alkotmány nagy lépést jelent a társadalmi különbségek csökkentése érdekében, ugyanakkor látnunk kell, hogy ez önmagában nem elegendő – szükség van olyan törvényekre, amik a legfontosabb jogi dokumentum alapján előmozdítják a társadalmi egyenlőtlenségek megszűnését. A kirekesztettség tényének felismerése és a megszüntetésére irányuló indítványok megléte önmagában pozitív, de szükség van egy olyan végrehajtó és felügyelő rendszerre, ami segíti ezek terv szerinti megvalósulását.

FÖLDREFORM ÉS ÁLLAMOSÍTÁS

Az, hogy a körfolyamat elsőként vizsgált lépései nem teljesültek tökéletesen, nem jelenti egyben azt is, hogy az ezeket követő területeken nem érhető el változás. Csupán azt jelenti, hogy e változások hatása nem lesz olyan átütő erejű. Ezért is érdemes megvizsgálni Evo Morales egyes gazdasági intézkedéseit.

A 2006-ban hatalomra kerülő elnöknek számos problémával kellett és kell küzdenie. Az általános elégedetlenség egyik oka a földek egyenlőtlen elosztása volt. Az ellentét itt is, mint oly sok más tekintetben, kelet és nyugat között húzódik. Az elnök célja a keleti területek szegény indián rétegének támogatása, így olyan intézkedésekkel állt elő, melyek főként a gazdag nyugat érdekeit sértették. Például a szója termesztést, és ezáltal a nyugati földtulajdonosok hatalmas bevételszerzését, államosítással próbálja megakadályozni. De alkotmányba foglalták azt is, hogy az egy

³⁹ FARÍÑAS DULCE, M. J.: Diversidad étnica...

⁴⁰ FARÍÑAS DULCE, M. J.: Diversidad étnica...

főre jutó maximális telek 5000 hektár lehet csak. (Ezt azonban visszamenőlegesen nem tudják érvényesíteni, így más módon – funkció szerinti átminősítéssel – próbálják meg csökkenteni a telek nagyságát.)⁴¹

A földreform sikeressége még nem biztos. Az igyekezet a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére és a mezőgazdasági munkások bevételeinek növelésére mindenképpen üdvözlendő. 2006 óta 11 millió hektárnyi földterületet osztottak szét főként indiánok között. Ugyanakkor a termelés szerkezetének megváltoztatása (a koka termesztéssel kapcsolatos problémák orvoslása) is szükséges egy jól működő mezőgazdaság kialakításához.⁴²

Nem csak a mezőgazdasági szektorban hajtott végre változásokat a jelenleg is hivatalban lévő elnök. Az ipar területén is gyökeres változások következtek be, melyek, ellentétben a földosztás pozitív hatásaival, ronthatnak is a gazdaság helyzetén. Az államosítási hullám 2006-ban kezdődött, amikor a kormány a felügyelete alá vonta a szénhidrogén kitermelését. A május 1-jei rendelet értelmében minden köbméter kitermelt kőolaj és földgáz az YPBF – állami vállalat – tulajdona és az anyagok kereskedelméről csak ő dönthet.⁴³

Aztán 2010-ben a villamosenergia-szektor államosítására került sor, ami váratlanul hatott a befektetőkre. Ezáltal a teljes energiatermelés 80%-a került állami kézre, miközben az országban továbbra is jellemző az áramkimaradás.⁴⁴ A bizalom jelentősen csökkent, nem tudni, mit hoz a jövő.⁴⁵ A legutóbbi államosítási akcióra ez év elején került sor. Ekkor a reptéri szolgáltatások biztosításával és fejlesztéssel megbízott spanyol vállalattól vette vissza az állam a három legnagyobb reptér biztosítását.⁴⁶

⁴¹ URIOSTE F. DE C, M. (): La revolución agraria de Evo Morales: desafíos de un proceso complejo. Nueva Sociedad, 2009. 223. sz. 113-127. o.

⁴² CNN México: Las reformas y los conflictos en seis años de 'cambio' en Bolivia. CNN México [Online], 2011

⁴³ Gutierrez Flores 2007

⁴⁴ CSEPREGL, ZS.: Sokkolta a befektetőket a május elsejei államosítás. Kitekintő.hu, 2010

⁴⁵ AZCUI, M.: Bolivia expropia la filial de Abertis y Aena que gestiona tres aeropuertos en el país. El País [Online], 2013

⁴⁶ AZCUI, M.: Bolivia expropia...

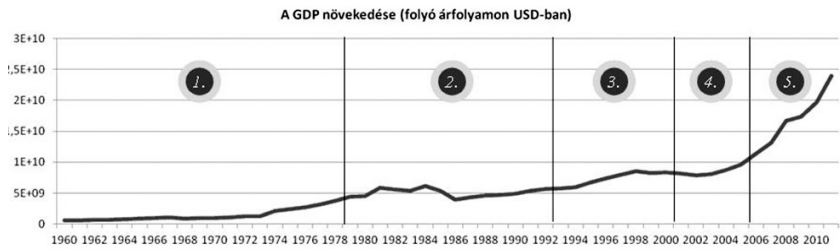
Láthattuk tehát, hogy az új intézkedéseknek milyen pozitív (földosztás) hatása van, és milyen fenyegetések merülnek fel az államosítások kapcsán. Egy biztos, mindkét folyamat befolyásolja a pozitív körfolyamatot, az viszont csak pár év múlva derül ki, hogy milyen irányba.

KONKLÚZIÓ

Mit mondanék, ha valaki megkérdezi, hogy mit tudtam meg a fejlődésről, fejlődő országokról? Nos azt, hogy a gazdasági fejlődés egy komplex, nehezen meghatározható folyamat. Több szempontból kell megragadnunk, nem elég csak a GDP növekedését vizsgálni, tisztában kell lennünk a háttérben zajló társadalmi folyamatokkal is.

E háttérfolyamatok egyike az intézményrendszerek átalakulása, ami nemcsak következménye, hanem előidézője is annak a körfolyamatnak, amit gazdasági fejlődésnek nevezünk. Egy gazdaság fejlettségi szintjét intézményrendszereik minősége határozza meg. A kulcsszó itt a „befogadás”. Befogadás olyan értelemben, hogy a társadalom széles rétegei élvezzék az intézményrendszerek nyújtotta előnyöket. Cél, hogy minden országban elindulhasson egy pozitív körfolyamat, mely által egyre többen gyakorolhatják hatalmat és az éppen uralmon lévők felett egy kontroll mechanizmus alakul ki. Ezáltal elkerülhetjük, hogy az országot ugyanaz az elit vezesse hosszú időn keresztül, mégpedig úgy, hogy csupán saját hatalmuk fenntartásával foglalkoznak, szem elől tévesztve az ország és a nép érdekeit.

Vizsgáljuk meg a GDP-t egy kicsit részletesebben! A növekedés szempontjából 5+1 korszakot alakítottam ki. A „0. korszakból” sajnos nem találtam pontos adatokat e mutató változására, annyi azonban bizonyos, hogy a függetlenedésétől egészen az 1950-es évek elejéig az ország jövedelme nem emelkedett nagymértékben. Az intézmény- rendszerekben sem következtek be gyors változások, bár a választási cenzust folyamatosan szűkítették, de az országot a belső hatalmi harcok kötötték le. Az 1. korszakot az 1940-es évektől a demokratizálódás felé megtett első lépésekig számítom. Ebben az időszakban ugyan sokáig egy párt volt uralmon, de a választójog kiszélesítése és a kismértékű földosztás javított a helyzeten.



3. ábra. A bolíviai GDP növekedés folyó árfolyamon (USD)

Forrás: saját elkészítés a Világbank adatai alapján

<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>

Nagy változás egyértelműen a 2. szakaszban következett be: megtartották az első demokratikus választásokat és megalakult az első koalíciós kormány is. Közreműködésük által javult az ország infrastruktúrája, kis mértékben az életszínvonala és gazdasági teljesítménye is. Az ország bekapcsolódott a nemzetközi gazdasági folyamatokba, ugyanakkor teljesítményén érződött a Latin-Amerikát sújtó 1986-os válság.

A harmadik szakaszt a neoliberalizmus korszaknak is nevezhetjük. Ekkoriban privatizációs folyamatok zajlottak és az ország vezetői kevés figyelmet fordítottak a társadalmi osztályok széles alsó rétegére. Ez vezetett az indiánmozgalmak megerősödéséhez, és ahhoz az időszakhoz, amit negyedik korszakként válságkorszaknak hívok. Ez volt az az időszak, amikor a lakosság elégedetlenségét kifejezve az utcára vonult a kormány tudtára adva a változás igényét.

Most pedig az ötödik korszakát éli az ország. Evo Morales megválasztása után gyors növekedésnek indult a bolíviai gazdaság. Az új alkotmány elfogadása révén megindulhat az indián rétegek integrációja, a társadalmi különbségek csökkenése. Továbbá a földosztás révén egyre több gazda kerül be a gazdasági körforgásba. Az államosítás jogszerűsége ugyanakkor megkérdőjelezhető, de az ország gazdasági fejlődésében mindenképp előrelépett.

Nem tudjuk, pontosan mit hoz majd a jövő, reméljük a pozitív folyamat nem áll meg, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkennek, az államosítási folyamatok veszteségeinek kártérítést fizetnek,

az alkotmány aggályos pontjait és a törvényeket finomítják, a politikai stabilitás megmarad és nem Evo Morales marad 500 évre uralmon, hanem egy kiegyensúlyozott vezetői réteg irányítja majd Bolíviát egy jobb világ felé.⁴⁷

Irodalom

- ACEMOGLU, D., JONSHON, S., ROBINSON, J. A.: Institutions as a fundamental cause of long-run growth. In: AGHION, P., DURLAUF, N. S. (szerk.): *Handbook of Economic Growth*, I. kiadás, USA, 2005, Elsevier B.V.
- ACEMOGLU, D., ROBINSON, J. A.: *Why nations fail*. I. kiadás, USA, 2012, Crown Publishing Group
- ANDRÉS DE SANTA CRUZ, militar... (é.n.): *Reorganización y consolidación de la república*, EducaBolivia [Online] http://www.educabolivia.bo/educabolivia/images/archivos/user_files/p0001/file/lecturaconfederacion.pdf [2013.02.27.]
- AZCUI, M.: *Bolivia expropia la filial de Abertis y Aena que gestiona tres aeropuertos en el país*. El País [Online], 2013 http://economia.elpais.com/economia/2013/02/18/actualidad/1361197291_755202.html [2013.03.23.]
- BALLA, Zs.: *Argentina és Bolívia: szorosabbra fűzött viszony*. Kitekinő.hu, 2012 – http://kitekinto.hu/latinamerika/2012/07/23/argentina_es_bolivia_szorosabbra_fzott_vizony/ [2013.02.27.]
- BANDEIRA, P.: Instituciones y desarrollo económico. Un marco conceptual. *Revista de Economía Institucional*, 2009. 11. évf. 20. szám, 355-373. o. <http://www.scielo.org.co/pdf/rei/v11n20/v11n20a13.pdf> [2013.03.17.]
- BAPTISTA GUMUCIO, M.: *Breve historia contemporánea de Bolivia*. I. kiadás, Mexikóváros, 1996, Fondo de Cultura Económica
- BARR, R.R.: *Another Uncompleted Revolution*. Latin American Politics and Society, University of Miami, 2005 – <http://www.jstore.org/stable/4490418> [2013.03.08].
- BBC: *Bolivia: Morales criticises Chile over sea and soldiers*. BBC [Online], 2013 <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-21466553> [2013.02.27.]
- BUZAGLO, J. – CALZADILLA A.: *La pobreza y las clases: Dinámicas y estrategias en Bolivia*. MPRA, 2008. 28750. sz. – http://mpra.ub.uni-muenchen.de/28750/1/MPRA_paper_28750.pdf [2013.03.17.]
- CENTELLAS, M.: *Building Democracy in the Central Andes: Bolivia in Comparative Perspective*. 2004, <http://www.centellas.org/miguel/dblog/proposal.pdf> [2013.03.13.]

⁴⁷ VAJNA, M.: Evo Morales: „ötszáz évre jöttünk”. Kitekintő.hu, 2013

- CIA – WORLD FACTBOOK: *Bolivia*. CIA [Online], 2013 – <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bl.html> [2013.02.27.]
- CNN México: *Las reformas y los conflictos en seis años de 'cambio' en Bolivia*. CNN México [Online], 2011 – <http://mexico.cnn.com/mundo/2011/10/16/las-reformas-y-los-conflictos-en-seis-anos-de-cambio-en-bolivia> [2013.03.16.]
- CZIFRA, D.: *Bolívia Hágához fordult tengeri kijárata visszaszerzéséért*. Kitekintő.hu, 2013 – [HTTP://KITEKINTO.HU/LATINAMERIKA/2013/03/24/BOLIVIA_HAGAHOZ_FORDUL_TENGERI_KIJARATA_VISSZASZERZESEERT/](http://kitekinto.hu/LATINAMERIKA/2013/03/24/BOLIVIA_HAGAHOZ_FORDUL_TENGERI_KIJARATA_VISSZASZERZESEERT/) [2013.04.29.]
- CSEPREGI, Zs.: *Sokkolta a befektetőket a május elsejei államosítás*. Kitekintő.hu, 2010 – http://kitekinto.hu/latinamerika/2010/05/03/sokkolta_a_befektetket_a_majus_elsejei_allamositas/ [2013.03.23.]
- DÖMÉNY, Zs.: *Bolívia, 2003 az erőszak éve*. In: DÖMÉNY, Zs. (szerk.), *Latin-Amerika balra át?* Budapest, 2004, MTA Politikai Tudományok Intézete, 58-63. o.
- FARIÑAS DULCE, M. J.: *Diversidad étnica e inclusión social en Bolivia*, Fundación Carolina, Madrid, 2008
<http://www.fundacioncarolina.es/esES/nombrespropios/Documents/NP%20MJFari%C3%B1as%201108.pdf> [2013.03.16.]
- GUTIERREZ FLORES, M.: *Nacionalización de Hidrocarburos*, FjerneNaboer, Bolivia, 2007 – <http://www.fjernenaboer.dk/pdf/bolivia/Nacionalizacion%20hidroc.pdf> [2013.03.23.]
- INDEXMUNDI: *Unemployment Rate*. IndexMundi.com, 2013 – <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=bl&v=74> [2013.03.17.]
- LETENYEI, L.: *Tanulmányok az Andokról*. I. kiadás, Budapest, 2008, TeTT Könyvek
- NORTH, D. C.: *Institutions, institutional change and economic performance*. I. kiadás, Cambridge, Anglia, 1990, Cambridge University Press
- PLATÓN (é.n.): *Állam*. In: PACZOLAY, P., SZABÓ, M.: *Az egyetemes politikai gondoskodás története*. Szöveggyűjtemény, 1999, Rejtjel Kiadó
- RÉVAI NAGY LEXIKONA: *Bolívia*. In III. kötet, Budapest, 1911, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 483-486. o.
- RÓBEL, S.: *Bolívia független fejlődését akadályozó társadalmi és gazdasági tényezők*. Doktori Disszertáció, 1984, Marx Károly Közgazdaságtud.Egy.
- TODARO, M. P., SMITH, S. C.: *Economic Development*. X. kiadás, Harlow, Anglia, 2009, Harlow: Pearson Education
- URIOSTE F. DE C, M.: *La revolución agraria de Evo Morales: desafíos de un proceso complejo*. *Nueva Sociedad*, 2009. 223. sz. 113-127. o. – http://www.nuso.org/upload/articulos/3635_1.pdf [2013.03.17.]
- VAJNA, M.: *Evo Morales: „ötszáz évre jöttünk”*. Kitekintő.hu, 2013 – http://kitekinto.hu/latin-amerika/2013/01/25/evo_morales_otszaz_evre_jottunk/ [2013.03.23.]

- VAN COTT, D. L.: Bolivia – The Construction of a Multiethnic Democracy. In WIARDA, H. J. – KLINE, H. F. (szerk.): *Latin American Politics and Development*. Colorado, 2007, West Review Press
- VILÁGBANK: *Glossary*. Világbank [Online], 2013/a <http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html> [2013.02.22.]
- VILÁGBANK: *Worldwide Governance Indicators, Bolivia*. Világbank [Online], 2013/c http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_chart.asp [2013.03.13.]
- VOGEL, D.: *Bolívia: az indiánok és a koka földje*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009 – http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/2009_elektronikus/2009_e_10.pdf [2013.03.15.]
- WOLFF, J.: *Challenges to Democracy Promotion, The Case of Bolivia*. I. kiadás, Washington, 2011, Carnegie Endowment for International Peace, http://carnegieendowment.org/files/democracy_bolivia.pdf [2013.03.08.]

ABSTRACT

During my studies at university I have heard a lot about developing countries and have become interested in how we can distinguish between developing and developed countries. In my paper I intend to investigate what factors may influence the development of a country and how these factors affect one another. Based on the works of Daron Acemoglu I have created a model stating that economic development is defined by institutions: the electoral system (voting system), the structure of society or the market. If these are able to renew themselves, to become „inclusive”, then the country is on the right track to becoming more prosperous.

However, a model in itself is not self-sufficient enough. Therefore I started to investigate the economy of a distant, yet rather interesting country: Bolivia. I touch upon the history, voting system, social differences and the actual events of the country. My aim is to find out why Bolivia is still at this phase of its development and what support the government offers to help its country move forward.

Key words: economic development, virtuous cycle, de facto or de jure power, constitutional amendment, land reform, nationalization

